

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Peter Jörnroth

Strafflindring – compensation eller verktyg?

Strafflindringsgrunderna och deras förhållande till kronvittnen.

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: David Reidhav

Termin: VT 2015

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställning	6
1.3 Metod och material	6
1.4 Avgränsningar	7
1.5 Forskningsläget	7
1.6 Disposition	8
1.7 Begreppsdefinitioner	9
2 GRUNDLÄGGANDE STRAFFTEORI	10
2.1 Vedergällningsteori och utilitarism	10
2.2 Straffteori på olika nivåer	11
2.3 Proportionalitet, ekvivalens och humanitet	12
3 STRAFFLINDRING – BILLIGHETSSKÄL	13
3.1 Bakgrund	13
3.2 Billighetsskäl före den utvidgade strafflindringsgrunden	14
3.2.1 Frivilligt agerande och ånger	15
3.2.2 Sanktionskumulation	17
3.2.3 Utanför den tilltalades kontroll	17
3.2.4 Punkt åtta	18
4 UPPDATERADE BILLIGHETSSKÄL	19
4.1 Utvidgad strafflindringsgrund - medverkan i utredning	19
4.2 Grad av medverkan – väsentlig betydelse	20
4.3 Tillämpningsområde och omfattning	20

4.4	Skäl för lagändring – lagstiftarens intentioner	21
4.4.1	Ansvarstagande premieras	22
4.4.2	Effektivare brottsutredning	22
4.5	BRU och Påföljdsutredningen om kronvittnen	23
5	RÄTTSPRAXIS – KRONVITTNE OCH ANNAN MEDVERKAN	24
5.1	NJA 1991 s.255 Narkotikasmuggling	24
5.2	NJA 2008 s.359 Skärtorsdagsdomen	25
5.3	NJA 2009 s.599 Bilsprängarmålet	26
6	ANALYS OCH SLUTSATS	30
6.1	Inget kronvitnesssystem i svensk rättsordning	30
6.2	Effektivitetshänsyn grundargumentet	31
6.3	Ett steg mot kronvitnessystem	32
6.4	Diskussion – aktivt handlande	33
BILAGA A		34
BILAGA B		35
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING		36
Källor		36
	Statens offentliga utredningar	36
	Propositioner	36
	Övriga	36
Litteratur		37
	Artiklar	37
	Tryckt litteratur	37
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING		39
	Högsta domstolen	39

Summary

During the penal code reform of 1989, clemency pleas were introduced. Penal code chapter 29 § 5, mandates that the court will take into account the defendant's personal conditions and circumstances following the violation, known as equitable grounds. For example, the court would take into account if a defendant voluntarily turned him- or herself in to authorities.

A crown witness is a defendant that reveals other persons violations. The Swedish Supreme Court concluded in precedent NJA 2009 s. 599 that a crown witness could receive clemency, however, only for potentially negative consequences that could occur after a revelation. The Supreme Court clearly rejected a systematic use of clemency to induce suspects to expose others for benefits.

Equitable grounds laws were revised on 1 April 2015. The most notable change is the expansion of plea stipulations of which the court will now consider if the defendant has been helpful during the investigation of a violation. The revised law further defines that the information provided needs to be of significance to the proceedings. The legislature also decrees that only information regarding the defendant's own violation will be taken into account. The main goal of these revisions is to achieve a higher level of efficiency during criminal investigations.

The Swedish system for determination penalty is based upon the principle that penalty would be decided according to the severity of the offence and that the penalty should be a fair response based on proportionality, equivalence and humanity. Prior to the law's revision, equitable grounds was primarily based solely on the principle of humanity. With efficiency improvements as a key motivator, the Swedish legal system has now taken a principle step towards a systematic use of crown witnesses.

Sammanfattning

Vid påföljdsreformen 1989 infördes strafflindringsgrunder, stadgade i Brottsbalken 29 kap. 5 §, och med beaktande av dessa tar domstolen hänsyn till den tilltalades personliga förhållande och omständigheter som tillkommit efter brottet, så kallade billighetsskäl. En av omständigheterna att beakta är om den tilltalade frivilligt angivet sig.

Ett kronvittne är en tilltalad person vilken avslöjar och medverkar till att andra brottslingar utreds och åtalas. Högsta domstolen fastslog i bilsprängarmålet, NJA 2009 s. 599 att kronvittnen kan erhålla strafflindring, dock beaktas endast de negativa effekterna den tilltalade, på grund av avslöjanden, eventuellt utstår. Högsta domstolen tog klart avstånd från en systematisk användning, av de brottsbekämpande myndigheterna, för att förmå misstänkta att ange andra, ett så kallat kronvitnesssystem.

Den 1 april 2015 uppdaterade billighetsskälerna. Den väsentligaste förändringen var att strafflindringsgrunden ovan utvidgades till att även beakta *om den tilltalade lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet*. Regeringen preciserar att bestämmelsen endast avser det egna brottet och inte uppgifter från kronvittnen. Utvidgningen har motiverats av flera anledningar men en av uppsatsens slutsatser är att grundmotivet till utvidgningen var effektivare brottsutredning.

Det svenska systemet för påföljdsbestämningen bygger på principen om att straff ska bestämmas utifrån brottslighetens svårhet och straffet ska vara en rättvis reaktion. Utgångspunkten är proportionalitetsprincipen, ekvivalens och humanitet. Före uppdateringen grundades billighetsskälerna på humanitetsskäl, likt en kompensation. Att den utvidgade strafflindringsgrunden främst motiverats av effektivitetsskäl, likt ett verktyg, är nytt och har förändrat svensk rättsordnings förhållande till kronvittnen genom att vara ett första principiellt steg mot ett kronvitnesssystem.

Förord

När jag var 17 år knivhögs en vän till mig i ryggen varefter gärningsmannen flydde i en röd Volvo. Ett par månader senare gick ryktet om att polisen hade anträffat Volvon, att de hade säkrat blodspår från min vän men att utredningen ändå var tvungen att läggas ned i brist på bevisning. Idag inser jag att det finns ett stort antal anledningar till varför utredningen var tvungen att läggas ned men för en 17-åring, ovetandes om oskyldighetsprincipen, rättssäkerhet, mänskliga rättigheter, processrätt var nedläggningsbeslutet obegripligt. Jag som 17-åring tänkte, utan att kunna benämna det med juridiska termer, närmast på omvänd bevisbörda och skuldpresumtion för ägaren tillika föraren av Volvon. En skuldpresumtion är inte förenlig med en rättsstat och såklart inte heller eftersträvansvärt men mina upplevelser slog an en sträng som fortfarande vibrerar. Att utredningen var tvungen att läggas ned var enkelt uttryckt inte rättvist och det var en av anledningarna till att jag har intresserat mig för juridik, rättvisa och straffrätt. Vad hade kunnat ändra förarens inställning till sanningen? Jag har definitivt inte svaren, kanske var det rykte jag hört inte ens sant men det fick mig i alla fall att skriva denna uppsats.

Jag vill särskilt tacka min bästa vän Daniel Runemalm, Karen Holst och min far Erik Jörnroth för värdefull korrekturläsning och min, genom juristprogrammet, ständiga vapendragare Erik Ahlbäck. Framförallt vill jag tacka min fantastiska sambo Heléne Nilsson för korrekturläsning men även för att hon har stått ut med rufsiga frisyreer, högljutt gnäll och sporadiskt zombieartad framtoning.

Lund i Maj 2015

Peter Jörnroth

Förkortningar

Bet.	Betänkande
BrB	Brottsbalk (1962:700)
BRU	Beredningen för rättsväsendets utveckling
Dir.	Direktiv
JT	Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet
JuU	Justitieutskott
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avdelning I
Prop.	Proposition
Riks.	Riksdagstryck
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredning
SvJT	Svensk juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Strafflindring för gärningspersoner vilka bidragit till att egen och andras brottslighet avslöjats och utretts har länge debatterats. Kronvitnesssystem¹ och plea bargain² är vanligt förekommande, framförallt i anglosaxiska rättsordningar, men delar av systemen återfinns även i våra skandinaviska grannländer.³

Argument för dylik strafflindring är bland annat att brottsutredningar skulle bli effektivare. Företrädare förväntar sig även att strafflindring för kronvittnen kan vara ett effektivt verktyg mot grov organiserad brottslighet. Incitament för brottslingar att erkänna och berätta sanningen efterfrågas. Allmänna argument mot sådan strafflindring är exempelvis att systemen är rättsosäkra. Vittnesmål från kronvittnen har lågt bevisvärde och risken för falska vittnesmål är påtaglig. Kritiker menar att ett kronvitnesssystem inte nämnvärt kan rucka den organiserade brottsligheten och att utfallet endast skulle bli fler oskyldigt dömda.

Strafflindring för omständigheter relaterade till gärningspersonen och inte gärningen beaktas redan i det svenska rättssystemet och återfinns i Brottsbalken (1962:700)⁴ 29 kap. 5 §. Den 1 april 2015 trädde ny lagstiftning i kraft vilket förändrade grunderna för strafflindring. Den väsentligaste skillnaden är att numera beaktas även den tilltalades medverkan i utredningen av egen brottslighet.

¹ Uppsatsens definition av termen kronvitnesssystem redovisas i avsnitt 1.7.

² Plea bargain är ett system där den tilltalade kan påverka rättsprocessen genom överenskommelser med åklagaren, den engelska termen förefaller inarbetad i en svensk juridisk kontext och översätts närmast till åtalsuppgörelse.

³ I dansk rätt stadgas strafflindring för kronvittnen i 82§ 10p straffeloven och motsvarande reglering för norsk rätt stadgas i 78 f § i norska straffeloven.

⁴ Citeras BrB.

1.2 Syfte och frågeställning

Regeringen menar att den utvidgade strafflindringsgrunden inte är tänkt att ge strafflindring för kronvittnen och att ett kronvitnesssystem ej övervägts.⁵ Uppsatsen syftar till att problematisera ställningstagandet, undersöka hur strafflindringsgrunderna har förhållit sig till kronvittnen och kritiskt granska om den utvidgade strafflindringsgrunden påverkat det förhållandet.

Uppsatsens syfte ska uppfyllas genom att svar på följande frågeställning söks:

- Är den utökade strafflindringsgrunden ett steg mot ett kronvitnesssystem i svensk rättsordning?

1.3 Metod och material

Metoden för att svara på uppsatsens frågeställning är vald med utgångspunkten att gällande rättsläge före och efter den utvidgade strafflindringsgrunden fastställs och jämförs. Rättsdogmatik kan enligt straffrättsprofessor Nils Jareborg kortfattat sägas bestå i ”rekonstruktion av gällande rätt”⁶ vilket delvis kan beskriva det arbete uppsatsens syfte kräver. Att analysera de olika rättskällorna för att till slut svara på hur den utvidgade strafflindringgrunden ska uppfattas i förhållande till kronvittnen är närmast att beskrivas som en rättsdogmatisk metod.⁷

Materialet består till stor del av förarbeten och framförallt det offentliga tryck vilket varit underlag för strafflindringsgrunderna och deras förändring. Utöver förarbeten har doktrin och relevant rättspraxis granskats, speciellt motiverat av att strafflindringsgrunderna innehåller en allmänt hållen punkt där lagstiftaren överlämnat till domstolen att avgöra omständigheter att beakta för strafflindring.

⁵ Prop. 2014/15:37 *Strafflindring vid medverkan till utredning av egen brottslighet* s. 14 f.

⁶ Jareborg, Nils: *Rättsdogmatik som vetenskap*, SvJT 2004, s. 4.

⁷ Kleineman, Jan: *Rättsdogmatisk metod* i Korling, Fredrik och Zambani Mauro (red): *Juridisk metodlära*, Lund 2013, s. 26.

Uppsatsen anlägger främst ett kritiskt perspektiv men kan i viss mån sägas ha ett rättsutvecklande perspektiv beaktat att det perspektivet vanligtvis kräver undersökning över en längre tidsepok.

1.4 Avgränsningar

Att förflytta sig ett steg närmare ett kronvitnesssystem kan tänkas ske dels på ett principiellt plan likväl som på ett praktiskt plan genom hur lagstiftningen appliceras utav de rättsbejakande myndigheterna⁸. Den nya lagstiftningen innebär inte några förändringar i varken Rättegångsbalk (1942:740) eller Förundersökningskungörelse (1947:948), vilka främst reglerar förundersökningen och straffprocessen. En studie över hur lagstiftningen påverkat på den nivån bör därför innehålla en undersökning av myndigheternas faktiska agerande. Den typen av studie genomförs med fördel något eller några år efter lagstiftningens ikraftträdande, varför frågan avgränsats i denna uppsats. En sådan undersökning kan ske i samband med den, av regeringen, aviserade uppföljningen av den nya lagstiftningen.⁹

Uppsatsen endast berör grundläggande straffteori, syftet är att anlägga en teoretisk grund för den fortsatta utredningen och uppsatsen gör inte anspråk på att innehålla en heltäckande straffteoretisk genomgång. Ytterligare intressanta aspekter att belysa är hur den nya lagstiftningen förhåller sig till begreppen rättssäkerhet och förutsägbarhet men frågorna har dock avgränsats, främst på grund av uppsatsens omfång.

1.5 Forskningsläget

År 2010 publicerades i SvJT artikeln *En ny strafflindringsgrund*, skriven av advokat Thomas Olsson i vilken han argumenterar för att en eventuell

⁸ Härvid åsyftas närmast Polismyndighet, Åklagarmyndigheten och Domstolsverket.

⁹ Prop. 2014/15:37 s. 26.

utvidgning av strafflindringgrunderna i den riktning som nu skett skulle innebära ett steg mot ett kronvitnesssystem.

År 2013 doktorerade Jack Ågren med sin avhandling *Billighetsskäl i BrB 29:5 – Berättigande och betydelse vid påföljdsbestämningen*. Ågren står för en gedigen genomgång av samtliga strafflindringsgrunder med en granskning utifrån både rättsideologiskt och rättspolitiskt perspektiv. Justitieråd Martin Borgeke redovisar en likartad mer övergripande sammanställning av billighetsskäl i hans bok *Att bestämma påföljd för brott*.

En fråga Jareborg, Borgeke och straffrättsprofessor Petter Asp med flera har diskuterat är vart i påföljdsstrukturen strafflindringsgrunderna ska göras gällande, särskilt anknutet till presumptionen mot fängelse¹⁰. Före detta justitierådet Dag Victor har sammanfattat de olika författarnas ståndpunkter och själv inflikt i debatten.¹¹ Även om frågan endast flyktigt berör ämnet för uppsatsen ses Victors artikel som en sammanfattning av de avhandlingar, böcker och aktörer värda att nämna.

1.6 Disposition

Utöver ett inledande kapitel tar uppsatsen avstamp, för en grundläggande förståelse och utgångspunkt, i straffteori och principer för påföljdsbestämningen vilket redovisats i andra kapitlet.

Tredje till femte kapitlet fokuserar på gällande rätt avseende strafflindringsgrunderna och hur rätten utvecklats. Tredje kapitlet redovisar situationen före den nya lagstiftningens ikraftträdande. Fjärde kapitlet avser den utvidgade strafflindringsgrunden inkluderat lagstiftarens ändamål och intentioner. Femte kapitlet redovisar relevant rättspraxis.

¹⁰ Presumptionen mot fängelse kommer till uttryck i BrB 30 kap. 4 § 1 st. där stadgas att rätten, vid val av påföljd, särskilt ska fästa avseende vid omständigheter som talar för lindrigare påföljd än fängelse.

¹¹ Victor, Dag: ”Straffmättningsvärde” och påföljdsval, SvJT 2015, s. 173-198.

Viss analys har oundvikligen redovisats i anslutning till de mer deskriptiva avsnitten, slutlig analys tillsammans med slutsatser och framåtblickande diskussion återfinns i sjätte kapitlet.

1.7 Begreppsdefinitioner

Kronvittne definieras i uppsatsen som en tilltalad person vilken avslöjar och medverkar till att andra brottslingar utreds och åtalas.

För att klassificeras som ett kronvitnesssystem utgår uppsatsen från att de brottsbekämpande myndigheterna arbetar med en utvecklad strategi att förmå brottslingar, genom utlovade förmåner, att ange andra. Denna definition av termen kronvitnesssystem är i linje med Högsta domstolens, presenterad närmare i avsnitt 5.3.

2 Grundläggande straffteori

Straffteori har en rättsfilosofisk utgångspunkt och försöker på olika sätt förklara eller berättiga varför samhällen straffar de som begår brott. Vanligt förekommande är indelningen mellan absoluta och relativa straffrättsteorier. Absoluta straffrättsteorier använder straff utan något uttalat syfte, vanligen vedergällnings- och försoningsteori. De relativa straffrättsteorierna berättigar straff utifrån straffets syfte och effekten brukar indelas i allmänpreventiva och individualpreventiva nivåer.¹²

2.1 Vedergällningsteori och utilitarism

Vedergällningsteori förknippas normalt med filosofen Immanuel Kant (1724-1804). Kant ansåg att människan är en förnuftig varelse vilken är kapabel att handla enligt en moralisk kompass och han betonade att människor aldrig får behandlas som medel för att uppnå ett visst mål. Kant rättfärdigade straff genom att brottslingen, vilken gjort en moraliskt klandervärd handling, förtjänar straffet – straffet är rättvist. Kant menar att brottet skadar rättsordningen och gottgörelse krävs, straffet rättfärdigas även genom behovet av gottgörelse.¹³

Filosofen och juristen Jeremy Bentham (1748-1832) anses vara utilitarismens grundare. Bentham hävdade att utgångspunkten med all lagstiftning bör vara att den maximala lyckan för så många som möjligt främjas. Straff, vilket innebär lidande för brottslingen, rättfärdigas endast som medel för att förebygga större lidande. Med andra ord rättfärdigas straffet endast om den totala samhällsnyttan ökar.¹⁴

¹² Jareborg, Nils och Zila, Josef: *Straffrättens påföljdslära*, Stockholm 2014, s. 63 och Borgeke, Martin: *Att bestämma påföljd för brott*, Stockholm 2012, s. 26 f.

¹³ Westerman, Pauline: *Rätten som gåta – en introduktion till rättsfilosofi*, Anne-Wietske Enequist (svensk översättning), Lund 2014, s. 217 ff.

¹⁴ Westerman a.a. s. 215 f.

Vedergällningsteori riktar straffet mot det förflutna och kopplar straffet direkt till skuld. Straffet uttrycker en värdering, av vikt för en vedergällningsteoretiker är proportionalitetsprincipen där straffet bör stå i proportion till brottet. Att tala om ett förtjänat straff kräver utgångspunkten att brottslingen hade kunnat agera annorlunda, att med fri vilja och självständigt agerande ta ansvar för sina gärningar.¹⁵

Utilitarism är tvärtom framåtblickande och kopplar straffet till prevention. Straffet ska avskräcka framtida brottslingar, allmänprevention. Straffet ska även förebygga att brottet upprepas genom att brottslingen avskräcks eller att brottslingens förutsättningar förbättras, exempelvis genom ett rehabiliteringsprogram så kallad individualprevention. Straffet bestäms utifrån hur det framtida målet främjas så effektivt som möjligt och liknande utgångspunkt angående fri vilja är inte nödvändig.¹⁶

2.2 Straffteori på olika nivåer

Ingen renodlad straffteori kan förklara ett påföljdssystem, inte heller det svenska systemet. All lagstiftning kan sägas vara en kompromiss av idéer och principer med olika teoretiska utgångspunkter.¹⁷ Filosofiska diskussioner tenderar att inte ta hänsyn till kompromissen och Jareborg grundade en förklaringsmodell, vilken kombinerar tre olika distinktioner, för att bringa klarhet. ”De tre distinktionerna avser

- (1) skillnaden mellan skäl inom systemet och skäl rörande systemet som helhet;
- (2) skillnaden mellan olika nivåer i systemet (kriminalisering – påföljdsbestämning – verkställighet); och
- (3) skillnaden mellan varför-frågor och hur-frågor.”¹⁸

¹⁵ Westerman a.a. s. 221 ff.

¹⁶ Westerman a.a. s. 221 ff.

¹⁷ Ulväng, Magnus: *Påföljds konkurrens – problem och principer*, Uppsala 2005, s. 85.

¹⁸ Jareborg, Nils: *Straffrättsideologiska fragment*, Uppsala 1992, s. 135 ff.

Straffets syfte rättfärdigas delvis av olika teoretiska grunder på de olika nivåerna, exempelvis har individualprevention numera främst genomslag på hur straffet ska verkställas.¹⁹ Den för uppsatsen mest relevanta ansatsen är *skäl inom systemet* närmare preciserat *hur påföljdsbestämningen* bör ske.

2.3 Proportionalitet, ekvivalens och humanitet

Principen om att straff fastställs med utgångspunkt i brottslighetens svårhet och att straffet ska vara en proportionell och rättvis reaktion på det klander den tilltalade förtjänar är en av grunderna i svenska systemet för påföljdsbestämning. Utgångspunkten är proportionalitetsprincipen, ekvivalens och humanitetsprincipen.²⁰

Proportionalitetsprincipen bör iakttas både på lagstiftningsnivå, när straffskalorna bestäms, och av domstolen när den straffrättsliga konsekvensen i det enskilda fallet ska fastställas.²¹ Absolut proportionalitet ska skiljas från relativ proportionalitet där den senare innebär att ett brott kan sägas förtjänar ett visst straff jämfört med ett annat brott. Enkelt uttryckt ”bör alla som förtjänar samma straff också tilldelas samma straff”²² vilket är nära förknippat med principen om ekvivalens vilken innebär ”att gärningstyper med samma bestraffningsvärde tilldelas likartade straffskalor”²³.

Humanitetsprincipen innebär att det finns krav på rimlighet vid bestämmande av straff, att ha tolerans för det mänskliga i att begå misstag, att ha medkänsla med det lidande straff innebär och respektera människors förmåga att ta till sig klander samt att fängelsestraff bör undvikas.²⁴

¹⁹ Borgeke a.a. s. 29 f.

²⁰ Ulväng a.a. s. 91 f., Jareborg och Zila a.a. s. 66.

²¹ Borgeke a.a. s. 32.

²² Jareborg och Zila a.a. s. 68.

²³ Jareborg och Zila a.a. s. 67.

²⁴ Ulväng a.a. s. 107.

3 Strafflindring – Billighetsskäl

3.1 Bakgrund

Brottsbalken (BrB) 1 kap. 3 § stadgar att *med påföljd för brott förstås i denna balk straffen böter och fängelse samt villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård*. Straffen är således endast böter och fängelse, påföljderna desto fler och aspekter att iaktta vid bestämmandet av påföljd är många.

Påföljdsbestämningen²⁵ har sin utgångspunkt i brottens straffskalor vilka, tillsammans med andra omständigheter, leder fram till ett fastställande av brottslighetens samlade straffvärde. Exempelvis stadgar BrB 29 kap. 2-3 §§ att straffvärdet påverkas av om gärningen har förmildrande respektive försvårande omständigheter.

Utifrån straffvärdet fastställs ett straffmättningsvärde. BrB 29 kap. 5 § stadgar omständigheter vilka motiverar lindrigare straff där domstolen tar hänsyn till den tilltalades personliga förhållande och omständigheter som tillkommit efter brottet. Strafflindringgrunderna brukar allmänt benämnas billighetsskäl²⁶ och har sin utgångspunkt i att det skulle vara oskäligt eller obilligt att inte beakta omständigheterna.²⁷ Billighetsskålen är av central betydelse för påföljdsbestämningen och ska enligt BrB 30 kap. 4 § även beaktas vid påföljdsvalet och kan i rena undantagsfall leda till påföljdseftergift, BrB 29 kap. 6 §.

²⁵ En översiktlig schematisk skiss över påföljdsbestämningens struktur återfinns i Asp, Petter och Ulväng, Magnus: *Straffrätt - En kortfattad översikt*, Uppsala 2014, s. 73 ff. En djupare genomgång redovisas i Borgeke a.a.

²⁶ Det kan problematiseras hur lämplig benämningen billighet är, dels på grund av att lagstiftningen helt saknar benämningen men även på grund av att den ter sig ålderdomlig. Ågren kommer efter visst övervägande ändå fram till att termen fyller sin funktion på ett tillfredsställande sätt, en slutsats godtagbar för denna uppsats, se Ågren, Jack: *Billighetsskålen i BrB 29:5 – berättigande och betydelse vid påföljdsbestämning*, Stockholm 2013 s. 18.

²⁷ Prop. 1987/88:120 *Om ändring i brottbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)*, s. 47 och 89 samt Borgeke a.a. s. 187.

BrB 29 kap. 5 § infördes i samband med 1989 års påföljdsreform och har sitt ursprung i Fängelsestraffkommitténs huvudbetänkande.²⁸

Departementschefen betonade att omständigheterna även tidigare haft genomslag i rättstillämpningen men främst motiverats av andra grunder.²⁹

Lagstiftningen förväntades öka domstolarnas uppmärksamhet på andra omständigheter än straffvärdet, men var avsedd att tillämpas med försiktighet för att inte riskera oenhetlig praxis och sociala orättvisor vid straffmätningen.³⁰

3.2 Billighetsskälerna före den utvidgade strafflindringsgrunden

Billighetsskälerna i BrB 29 kap. 5 § har fram till 2015 varit intakta och stadgats i åtta punkter.³¹ Punkterna är olikartade exempelvis genom att vissa riktar sig till omständigheter som gärningspersonen kan råda över, medan andra riktar sig till något gärningspersonen mer drabbats av. Gemensamt för billighetsskälerna är att de endast kan verka i lindrande riktning och är relaterade till gärningspersonen och inte gärningen.³²

Billighetsskälerna delas in i tre olika grupper och utöver dessa finns en allmänt hållen avslutande punkt där domstolen ges utrymme att beakta andra ej uppräknade omständigheter (punkt åtta). Grupperna är frivilligt agerande som påvisar ånger (punkt två och tre), sanktionskumulation (punkterna fyra och fem) och omständigheter utanför den tilltalades kontroll (punkt ett, sex och sju).³³

²⁸ Prop. 1987/88:120 och SOU 1986:13–15 *Påföljd för brott. Om straffskalor, påföljdsval, straffmätning och villkorlig frigivning m. m.*

²⁹ Tidigare motiverades liknande strafflindring med en prognos eller ett behandlingsbehov i det enskilda fallet, prop. 1987/88:120 s. 47.

³⁰ Prop. 1987/88:120 s. 48 och 90.

³¹ För fullständig lagtext, se Bilaga A.

³² Prop. 1987/88:120 s. 89, Ågren: *Billighetsskälerna*, a.a. s. 94.

³³ SOU 2005:117 *Ett effektivare brottmålsförfarande – några ytterligare åtgärder* s. 68 f., prop. 2014/15:37 s. 8.

Ågren förespråkar en indelning i fyra huvudgrupper: särskild utsatthet, ansvarstagande, reaktionskumulation och övriga omständigheter. Ågren förespråkar också att BrB 29 kap. 5 § ändras till fyra punkter vilka skulle utgå från huvudgrupperna. Ågren menar att framtidsperspektivet kräver en omstrukturering då han förväntar sig en ökning av antalet omständigheter hänförelse till den nuvarande allmänt hållna punkten.³⁴ Uppsatsen utgår dock från den mer traditionella indelningen då Ågrens idéer ej förefaller haft något genomslag. Indelningen diskuteras även i avsnitt 6.4.

3.2.1 Frivilligt agerande och ånger

Gruppen frivilligt agerande sätts i samband med frivilligt tillbakaträdande vid försöksbrott stadgat i BrB 23 kap. 3 § och av väsentligen samma skäl ska den tilltalades frivilliga handlande, vilket på ett eller annat sätt påvisar ånger, även efter brottets fullbordan beaktas.³⁵ BrB 29 kap. 5 § punkt 2 stadgar att *om den tilltalade efter förmåga sökt förebygga eller avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet* ska det beaktas.

Den tilltalade kan handla på flera olika sätt för att ett agerande ska motivera strafflindring, exempel upptagna i förarbeten är bland annat om stöldgods återlämnas eller att misshandlad person hjälps till sjukhus. Den tilltalades handlande ska bedömas utifrån förmåga. En person med små ekonomiska förutsättningar, vilken ersatt del av skadan, kan förtjäna samma strafflindring som den välbärgade, vilken ersatt hela skadan. Den tilltalades handlande ska normalt ha skett på eget initiativ men skadebegränsningar efter att brottsmisstanke uppstått utesluts inte.³⁶

BrB 29 kap. 5 § punkt 3 stadgar att *om den tilltalade frivilligt angett sig* ska det beaktas för strafflindring. Det väsentliga är själva angivelsen, inte att den tilltalade, efter upptäckt och misstanke, underlättar polisens arbete eller

³⁴ Ågren: *Billighetsskälen*, a.a. s. 94 och 349 ff.

³⁵ SOU 1986:14 s. 452 och prop. 2014/15:37 s. 8.

³⁶ Prop. 1987/88:120 s. 91, SOU 1986:14 s. 452, och Borgeke a.a. s. 193 f.

erkänner brottet. Frivillig angivelse³⁷ föreligger även i de fall den tilltalade, efter misstanke om viss brottslighet, berättat om annan brottslighet. Punkten avser endast angivelse av egen brottslighet.³⁸

Departementschefen påpekade att Fängelsestraffkommittén diskuterat om bestämmelsen borde utvidgats och avsett även kronvittnen, men slutsatsen var att övervägande skäl talade emot det. Departementschefen instämde men öppnade för att det undantagsvis kunde ske med stöd av den allmänt hållna punkten åtta, något Högsta domstolen bekräftat och redovisas närmare i avsnitt 5.3.³⁹

Fängelsestraffkommittén argumenterade att ett kronvitnesssystem innebär en risk för att dominerande brottslingar skaffar sig fördelar. De konstaterade även att ett kronvitnesssystem, för att ge positiv effekt, måste användas av polis och åklagare. En användning i form av utlovade fördelar, vilket problematiseras då det är domstolen som slutligen ska avgöra tillämpningen av en strafflindringsgrund. Fängelsestraffkommittén pekar på risken för att ett kronvitnesssystem kan missbrukas.⁴⁰

Båda punkterna förutsätter frivilligt agerande, vilket påvisar ”en i handling visad ånger”⁴¹. Att den tilltalade konkret ångrar sig anses utgöra en positiv del av offrets bearbetning.⁴² Ågren argumenterar för att lagstiftaren trots det inte strävat efter ett självständigt rekvisit av ånger utan bestämmelserna bör tillämpas även om den tilltalade motiverats av rädsla eller förhoppning om strafflindring. En annorlunda tillämpning vore inte konsekvent då ånger

³⁷ NJA 1989 s.870: Den tilltalade hade efter ett misslyckat rånförsök sett medgärningsmannen sittandes i en polisbil och därefter bestämt sig för att anmäla sig själv. Högsta domstolen konstaterade att den tilltalade inte frivilligt angivit sig på ett sätt som kunde tillmätas betydelse enligt bestämmelsen.

³⁸ Prop. 1987/88:120 s. 92 och Borgeke a.a. s. 195 f.

³⁹ Prop. 1987/88:120 s.92 samt NJA 2009 s.599 Bilsprängarmålet.

⁴⁰ SOU 1986:14 s. 452 f.

⁴¹ SOU 1986:14 s. 452.

⁴² Ågren: *Billighetsskäl*, a.a. s. 125.

bland annat inte är en ensam förutsättning vid tillbakaträdande vid försöksbrottslighet.⁴³

3.2.2 Sanktionskumulation

Punkterna fyra och fem har sin utgångspunkt i sanktionskumulation, det vill säga att brottet, utöver påföljden, innebär andra negativa effekter för den tilltalade.⁴⁴ BrB 29 kap. 5 § punkt 4 stadgar att *om den tilltalade förorsakas men genom att han på grund av brottet utvisas ur riket* ska det beaktas, att utvisas ur riket får regelmässigt anses innebära men för den tilltalade.⁴⁵

Vidare stadgar BrB 29 kap. 5 § punkt 5 att sanktionskumulation anknyten till yrkeslivet och negativa omständigheter som berör anställning och yrkes- eller näringsutövning ska beaktas. Exempelvis ska beaktas om en yrkeschaufför får sitt körkort indraget eller om en läkare mister sin yrkeslegitimation. Andra disciplinära följder såsom omplaceringar är omständigheter främst att beakta med tillämpning av punkt åtta.⁴⁶

3.2.3 Utanför den tilltalades kontroll

BrB 29 kap. 5 § punkt 1 stadgar att *om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada* ska det beaktas. Skadan ska både vara allvarlig och av bestående karaktär, till exempel en rattfyllerist som invalidiserats vid vållad trafikolycka.⁴⁷

BrB 29 kap. 5 § punkterna 6 och 7 beaktar exempelvis att den tilltalade drabbats oskäligt hårt på grund av *hög ålder, dålig hälsa* eller om en *i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks*. Bestämmelsen avser ingen bestämd åldersgräns men ska generellt övervägas när den tilltalade uppnått allmän pensionsålder. Hänsyn till dåligt hälsotillstånd kan bland annat tas vid förlamning eller allvarlig livshotande

⁴³ Ågren: *Billighetsskäl*, a.a. s. 122 ff.

⁴⁴ SOU 2012:34 *Nya påföljder*, s. 199.

⁴⁵ Prop. 1987/88:120 s. 92.

⁴⁶ Prop. 1987/88:120 s. 92 f.

⁴⁷ Prop. 1987/88:120 s. 91.

sjukdom.⁴⁸ De fall där tidsspillan beror på omständigheter som den tilltalade kan lastas för, exempelvis genom att ha flytt utomlands efter delgivet åtal, faller normalt utanför bestämmelsen.⁴⁹

3.2.4 Punkt åtta

BrB 29 kap. 5 § punkt 8 stadgar att *om någon annan omständighet föreligger som påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar* ska det beaktas vid straffmätningen. Punkten är allmänt hållen och ger domstolen större befogenhet att beakta olika omständigheter så länge de i princip är likvärdiga med och lika tungt vägande som de i punkterna ett till sju. Omständigheter i denna punkt måste även de vara hänförliga till den tilltalades personliga situation eller inträffat efter brottet.⁵⁰

Punkten åtta innefattar mindre vanliga situationer, exempelvis om ett straff helt oproportionerligt och orimligt skulle drabba någon annan än den tilltalade, så kallade tredjemansskäl. Emellanåt har, för straffflindring, i tidigare praxis åberopats att den tilltalade ensam sörjer för vårdnaden om minderåriga barn. Mer regelmässiga följder i form av negativa sociala reaktioner ska inte beaktas.⁵¹

Förarbeten nämner även ytterligare former av sanktionskumulation och påpekar att normalt torde inte skadestånd beaktas vid påföljdsbestämningen, men att undantag finns. Departementschefen öppnade även upp för att helt undantagsvis beakta avslöjande från kronvittnen.⁵² Flera av de omständigheter som beaktas har framkommit eller preciserats genom praxis. För uppsatsen relevant praxis redovisas i kapitel fem.

⁴⁸ Prop. 1987/88:120 s. 95.

⁴⁹ Prop. 1987/88:120 s. 95 och Borgeke a.a. s. 204 f.

⁵⁰ Prop. 1987/88:120 s. 96.

⁵¹ Prop. 1987/88:120 s. 96.

⁵² Prop. 1987/88:120 s. 92 och 96.

4 Uppdaterade billighetsskäl

Den 18 februari 2015 antog riksdagen regeringens förslag till lag om ändring i BrB och lagen trädde ikraft den 1 april 2015.⁵³ Lagstiftningen gäller ändringar för billighetsskäl i BrB 29 kap. 5 §.⁵⁴ Lagstiftningen föregicks av förslag i slutbetänkanden från Beredningen för rättsväsendets utveckling⁵⁵ och Påföljdsutredningen vilka båda föreslagit ändringar av billighetsskäl.⁵⁶

Först och främst omdisponerades punkterna så att de skäl för strafflindring som vilar på samma grund följer efter varandra.⁵⁷ En specifik punkt avseende sanktionskumulation infördes men avsikten var inte att gällande rätt skulle ändras, utan den infördes endast i förtydligande syfte. Regeringen ville, med bestämmelsen, åstadkomma en enhetlig rättstillämpning.⁵⁸

Utöver de tidigare nämnda förändringarna utvidgades en strafflindringsgrund till att domstolen även ska beakta omständigheten att den tilltalade lämnat uppgifter för utredning av brottet.⁵⁹

4.1 Utvidgad strafflindringsgrund - medverkan i utredning

Frivillig angivelse stadgas numera i BrB 29 kap. 5 § punkt 5 och motsvarar tidigare lydelsen (dåvarande punkt 3) men är utvidgad med ett andra led, vilken säger att omständigheten att den tilltalade lämnat uppgifter om utredning av det egna brottet ska beaktas. Bestämmelse lyder: *om den*

⁵³ Bet. 2014/15:JuU8 *Strafflindring vid medverkan till utredning av egen brottslighet*, rskr. 2014/15:111 och SFS 2015:78.

⁵⁴ För den fullständiga nya lydelsen, se Bilaga B.

⁵⁵ Citeras BRU.

⁵⁶ Prop. 2014/15:37 s. 6.

⁵⁷ Prop. 2014/15:37 s. 30, Jfr med Jack Ågrens förslag till strukturförändring, avsnitt 3.2.

⁵⁸ Prop. 2014/15:37 s. 27.

⁵⁹ Prop. 2014/15:37 s. 4.

tilltalade frivilligt angett sig eller lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet.

4.2 Grad av medverkan – väsentlig betydelse

Utgångspunkten vid bedömningen är i vilken omfattning den tilltalade medverkat i utredningen och en grundläggande förutsättning för strafflindring är att den tilltalades uppgifter haft konkret betydelse och att medverkansgraden uppnår en ”förhållandevis kvalificerad nivå”.⁶⁰

Den tilltalades uppgifter ska i något väsentligt avseende påskyndat eller underlättat utredningen. Relevant medverkan är en utförlig redogörelse av händelseförloppet eller lämnande av annan betydelsefull information, exempelvis vart stöldgods finns eller, vid ekonomisk brottslighet, redogörelse för ekonomiska transaktioner.⁶¹

4.3 Tillämpningsområde och omfattning

Strafflindringsgrunden är tillämplig på alla typer av brott, men kan inte beaktas vid alla situationer där den tilltalade varit villig att medverka. Bestämmelsen är inte tillämplig om den tilltalade tagits på bar gärning eller medverkar först när övertygande bevisning presenterats. Regeringen sammanfattar saken: ”ju bättre bevisläget i utredningen är desto mindre är utrymmet för den misstänkte att kunna bidra på ett sådant sätt att strafflindring kan komma i fråga”. Tillämpningsområdet antas i större utsträckning vara svårutredd brottslighet men välgrundade strafflindrings skäl utesluts inte i andra fall.⁶²

⁶⁰ Prop. 2014/15:37 s. 20 f.

⁶¹ Prop. 2014/15:37 s. 20 f.

⁶² Prop. 2014/15:37 s. 22.

I vilken utsträckning strafflindringsgrunden ska beaktas överlämnas att avgöras av domstolen; generellt ska billighetsskäl beaktas i *skälig omfattning*. Utgångspunkten bör vara att nedsättningen ska stå i proportion till graden av medverkan och brottets straffvärde. Vid allvarlig brottslighet, där den tilltalade medverkat i stor utsträckning, kan strafflindring på månader eller till och med år bli aktuellt.⁶³

Regeringen menar uttryckligen att regleringen inte innebär någon möjlighet att medge strafflindring till kronvittnen utan endast till medverkan i utredning av det egna brottet. I de fall den tilltalade lämnat uppgifter om både egen och andras brottslighet ska endast de förstnämnda uppgifterna ligga till grund för strafflindringen.⁶⁴

4.4 Skäl för lagändring – lagstiftarens intentioner

En av BRU:s huvuduppgifter var klart uttryckt att, med bibehållen rättssäkerhet, effektivisera rättsväsendets arbete, inte minst tydligt i namnen på deras betänkanden, exempelvis snabbare lagföring 1-4 och slutligen *Ett effektivare brottmålsförfarande*.⁶⁵ BRU redovisade sitt lagförslag till nuvarande punkt 5 redan år 2005.

År 2009 fick Påföljdsutredningen ett mer allmänt hållet direktiv att genomföra en översyn av påföljdssystemet och de skulle bland annat analysera hur användningen av korta fängelsestraff kunde minskas. En del i utredningen var att analysera och vid behov föreslå ändringar av billighetsskäl, inkluderat ytterligare analys av BRU:s ändringsförslag.⁶⁶ Påföljdsutredningen redovisade sitt lagförslag till nuvarande punkt 5 år 2012.

⁶³ Prop. 2014/15:37 s. 24.

⁶⁴ Prop. 2014/15:37 s. 39.

⁶⁵ Dir. 2000:90 *En beredning för rättsväsendets utveckling*, s. 1 och SOU 2005:117 s. 43 ff.

⁶⁶ Dir. 2009:60 *En översyn av påföljdssystemet*, s. 1 och 11.

4.4.1 Ansvarstagande premieras

Regeringens utgångspunkt är att det är rimligt att premiera en tilltalad som har medverkat vid utredningen av det egna brottet. Likt att ange sig själv kan det anses ge uttryck för ett ansvarstagande, en vilja att klara upp och ett avståndstagande från den brottsliga gärningen. De anser att det står väl överens med de moraliska och etiska värderingar som bör ligga till grund för rättskipningen.⁶⁷

Enligt Påföljdsutredningen var det avgörande skälet till den utvidgade strafflindringen att den tilltalade i sådana fall regelmässigt framstår som mindre klandervärd och att det vore obilligt att inte beakta förhållandet att den tilltalade gett uttryck för ansvarstagande och ånger.⁶⁸

4.4.2 Effektivare brottsutredning

Den utvidgade strafflindringsgrunden innebär ett tydligt incitament för den tilltalade att medverka vid utredningen av det egna brottet, vilket i sin tur leder till effektivare brottsutredningar och resursbesparingar. Lagföring kan ske snabbare vilket har ett kriminalpolitiskt värde och kan generera en ökad tilltro till rättsväsendet.⁶⁹

BRU fastslår att det är viktigt att ta tillvara samhällets brottsutredande resurser och koncentrera dem på brottsbekämpning med gott resultat. Metoder att skapa incitament för den tilltalade att frivilligt medverka i brottsutredningen och därmed effektivisera utredningen har hittills utnyttjats i mycket begränsad omfattning och BRU menar att det finns starka skäl att öka effektiviteten på det sättet.⁷⁰

Att motivera strafflindring med effektivitetskriterier har ifrågasatts, främst om det är systematiskt riktigt att använda billighetsskälen i BrB 29 kap. 5 §

⁶⁷ Prop. 2014/15:37 s. 18.

⁶⁸ SOU 2012:34 s. 223 f.

⁶⁹ Prop. 2014/15:37 s. 18.

⁷⁰ SOU 2005:117 s. 79.

för att uppnå effektivitetsmål. Problemen som lyfts fram är risken att systemet blir osammanhängande och otydligt vilket kan leda till rättsosäkerhet där avgöranden präglas av särbehandling, oförutsägbarhet och godtycklighet.⁷¹

4.5 BRU och Påföljdsutredningen om kronvittnen

BRU konstaterade de argument mot kronvitnesssystem som Fängelsestraffkommiten presenterat, se avsnitt 3.2.1. BRU menade vidare att bevisvärdet för kronvittnens uppgifter kan ifrågasättas i betydligt större utsträckning eftersom den tilltalade, genom att lämna felaktiga uppgifter, belastar andra och inte sig själv. BRU menar att det tvivelaktiga bevisvärdet leder till att effektivitetsvinsterna med ett kronvitnesssystem kan ifrågasättas.⁷²

Påföljdsutredningen menar att strafflindring till kronvittnen i första hand motiveras av samhällets intresse av att utreda brott och att det är en i väsentliga delar annan grund för strafflindring än när den tilltalade lämnat uppgifter om sin egen inblandning i ett brott. De ifrågasätter bland annat hur uppgifter av kronvittnen ska bevisvärderas och hur ett sådant system förhåller sig till rätten om en rättvis rättegång. En närmare analys av ett kronvitnesssystem ansåg Påföljdsutredningen falla utanför deras uppdrag.⁷³

⁷¹ Ågren: *Billighetsskälen*, a.a. s. 136 f.

⁷² SOU 2005:117 s. 87 f.

⁷³ SOU 2012:34 s. 230.

5 Rättspraxis – kronvittne och annan medverkan

5.1 NJA 1991 s.255 Narkotikasmuggling

L.B. greps den 25 oktober 1990 för grovt narkotikabrott genom att ha försökt smuggla 14 kg amfetamin till Sverige. Efter en månad av att ha lämnat felaktiga uppgifter erkände L.B. delvis och medverkade i utredningen, först efter att handlingar visat att han haft samröre med en person vid namn J.H. och varit i Sverige. L.B. berättade ingående om ytterligare fyra tillfällen där preparat smugglats till Sverige, bland annat angående hur resorna genomförts och hur preparat förvarats i motorutrymmet vid gränspassering. L.B. menade dock att hans uppfattning var att preparaten var hormoner och inte amfetamin. Tillsammans med stödbevisning dömdes L.B. till fem fall av grovt narkotikabrott, fyra fall av grova varusmugglingsbrott och ett försök till grovt varusmugglingsbrott.

Maxstraffet för grovt narkotikabrott är tio års fängelse.⁷⁴ Den prejudicerande frågan var om straffet skulle skärpas ytterligare enligt reglerna om straff för flera brott i BrB 26 kap. 2 § 2st. Högsta domstolen kom fram till att så inte var fallet med hänvisning till en sammanvägning av samtliga omständigheter, däribland att L.B. medverkat i utredningen: ”Viss hänsyn bör emellertid tas till den omständigheten att L.B. själv lämnat uppgifter om de resor till Sverige som avses med åtalpunkterna 1-4.”

Högsta domstolen hänvisar inte explicit till billighetsskäl och därmed preciserar de inte om L.B:s medverkan anses vara frivilligt angivande enligt punkt 3 eller om strafflindringen motiveras av den mer allmänt hållna punkt

⁷⁴ Narkotikastrafflag (1968:64) 3 §.

8. Genom doktrin och förarbeten har båda tolkningssätten framförts.⁷⁵ Med hänvisning till uppgiften i tingsrättsdomen angående att L.B. lämnat andra uppgifter första månaden samt att hans medverkan skett först efter bevisning om hans resande förevisats honom är det högst tveksamt att L.B. kan anses ha frivilligt angivit sig. Strafflindring torde ha motiverats av den allmänt hållna punkt 8 och genom L.B:s medverkan i utredningen.

5.2 NJA 2008 s.359 Skärtorsdagsdomen

I mitten av november 2005 anhölls två personer för inbrott. T.C. anhölls för inbrott i en bostadsfastighet där vapen och ammunition tillgripits och F.F. för ett inbrott i en musikförenings lokaler där dyr utrustning tillgripits. I samband med att de anhölls erkände de inblandning i båda inbrotten samt en del andra stölder. Även efter att anhållningsbeslutet hävts var bägge mycket samarbetsvilliga, de medverkade till att ytterligare stölder klarades upp och att tillgripet gods återställdes. T.C. och F.F. dömdes för 35 respektive 32 fall av stöldbrott. Vid hovrättsförhandlingen vitsordade åklagaren att huvuddelen av stölderna sannolikt aldrig hade väckts åtal för om inte de tilltalade frivilligt angett sig och hjälpt polisen under utredningen.

Högsta domstolen fastslog att det totala straffvärdet för de brott T.C. och F.F. hade genomfört ”i viss mån” översteg ett års fängelse, även efter att deras ålder beaktats. Den prejudicerande frågan var påföljdsvalet och Högsta domstolen resonerade bland annat kring billighetsskäl i BrB 29 kap. 5 §.

Högsta domstolen fastslog att omständigheten att de frivilligt hade angett sig för merparten av brotten skulle tillgodoräknas dem utifrån punkten 3. Att T.C. och F.F. medverkat i utredningen och hjälpt polisen betingade enligt Högsta domstolen även det strafflindring men menade att regleringen i punkten 2 inte direkt tog sikte på omständigheten att tilltalad medverkat till utredningen av brotten.

⁷⁵ Ågren: *Billighetsskäl*, a.a. s. 146 och SOU 2005:117 s. 70.

Högsta domstolen menade att den medverkan som skett i fallet inte framstod som ett självständigt moment utan snarare ett led i deras ansträngning att göra rätt för sig, varför strafflindring för deras medverkan inrymdes i punkten 2 med tillägget att: ”Härtill kommer att medverkan till utredningen av egen brottslighet, i vart fall under vissa förhållanden, måste anses vara en sådan omständighet som kan beaktas enligt den inledningsvis nämnda punkt 8”. Billighetsskäl låg till grund för både påföljdsvalet och den slutliga strafftiden. Om fängelse hade valts som påföljd skulle straffets längd uppgå till åtta månader att jämföras med straffvärdet ”i viss mån” överstiga ett år

5.3 NJA 2009 s.599 Bilsprängarmålet

Morgonen den 19 september 2006 skakades Göteborg av ett granatdåd. En handgranat hade placerats under en personbil som detonerade när föraren backade ut från parkeringsplatsen. Granaten orsakade förödelse på närliggande fastighet och ytterligare bilar. Närmast mirakulöst undkom föraren skador. Den 20 september detonerade ytterligare en handgranat under snarlika förhållanden. Även denna gång orsakades stor förödelse med skadade människor, trasiga bilar, krossade fönsterrutor och splitter. Samma dag anhölls presidenten M.S. för Bandidos⁷⁶ i Göteborg skäligen misstänkt för inblandning i sprängattentaten. Övriga tilltalade förhöordes i anslutning till händelsen men i brist på bevisning lade åklagaren ned förundersökningen.

D.L. var vid dåden provmedlem i X-team, en supporterklubb till Bandidos.⁷⁷

D.L. lämnade klubben i så kallad bad standing⁷⁸. M.S. och ytterligare en tilltalad dömdes för att grovt ha misshandlat D.L. i Bandidos klubblokal den

⁷⁶ Bandidos är namnet på en motorcykelklubb vilken oftast sätts i samband med grov organiserad brottslighet. Klubbar av motsvarande slag är hierarkiskt uppbyggda där medlemmar har olika gradbeteckningar, exempelvis bär de med gradbeteckningen ”Sergeant of arms” ansvaret för klubbens säkerhet. Presidenten är klubbens högsta ledare.

⁷⁷ Medlemmar i en supporterklubb förväntas genomföra olika sysslor åt moderklubben för att bevisa sig värdiga medlemskapet.

⁷⁸ ”Bad standing” är ett uttryck för att en medlem har lämnat klubben utan klubbens tillåtelse, ett enligt klubben grovt regelbrott vilket måste markeras.

8 januari 2008. D.L. var föremål för polisens personskyddsprogram och i samband med detta framlade D.L. uppgifter om granatdåden vilket gjorde att förundersökningen kunde återupptas. D.L. lämnade en uttömmande berättelse angående sin och andras agerande i granatdåden. D.L. berättade hur M.S. hade beordrat granatsprängningarna. Berättelsen innefattade detaljer om hur två andra tilltalade, L.J. och D.M., utfört sprängningarna samt hur D.L. själv och J.B. hade medverkat till genomförandet vid ett av tillfällena.

Tingsrätten och hovrätten konstaterade att det var av avgörande betydelse för utgången i skuldfrågan om D.L:s uppgifter kunde läggas till grund för bedömningen. Tingsrätten poängterade att en medtilltalads uppgifter ska iakttas med försiktighet och måste, för en fällande dom, klart stödjas av teknisk bevisning eller annan stödbevisning.

Både tingsrätten och hovrätten bedömde D.L. som trovärdig och hans uppgifter som tillförlitliga genom bland annat en lång och sammanhängande berättelse som fick stöd i övrig bevisning. M.S., L.J. och D.M. dömdes till långa fängelsestraff för fullbordad brottslighet, J.B. dömdes för medhjälp vid en av sprängningarna. D.L. dömdes för medhjälp till försök till mord och medhjälp till allmänfarlig ödeläggelse, grovt brott samt ytterligare brottslighet med ringa påverkan på straffvärdet. Samtliga instanser resonerade kring billighetsskäl i BrB 29 kap. 5 § och vad i D.L:s agerande som kunde motivera strafflindring.

Högsta domstolen ansåg att det samlade straffvärdet för de gärningar D.L. befunnits skyldig till uppgick till sju års fängelse. De konstaterar, med hänvisning till BrB 29 kap. 5 § punkt 3 att det för straffmätningen ska beaktas att D.L. angett sig själv och lämnat uppgifter om brottens planering och genomförande. Högsta domstolen påpekade att punkten inte innefattade strafflindring för att någon efter upptäckt underlättar polisens arbete eller erkänner efter att delgivits misstanke. Högsta domstolen markerade också

att punkten inte innefattade omständigheten att D.L. angett och avslöjat andras brottslighet.

Frågan var om någon annan punkt i BrB 29 kap 5 § kunde ge strafflindring för omständigheten att D.L. avslöjat andras brottslighet.

Departementschefen hade öppnat för att ”helt undantagsvis” kunde sådana avslöjande, från kronvittnen, beaktas med stöd av den mer allmänt hållna punkten åtta.⁷⁹

Högsta domstolen resonerade under rubriken billighet som skäl för strafflindring och konstaterade att ”en tillämpning som innebär att strafflindring motiveras enbart av samhällets intresse av att brott utreds är inte förenlig med den nuvarande regleringen”. Högsta domstolen menade att det karakteristiska för ett utvecklat kronvitnesssystem var just att de brottsbekämpande myndigheterna förmår en brottsling att avslöja medbrottslingar genom utlovade förmåner, vilket Högsta domstolen klargjorde, var främmande för den svenska rättsordningen.

Utöver det hänvisade Högsta domstolen till de principiella invändningarna mot ett kronvitnesssystem, bland annat att bevisvärdet av kronvittnens uppgifter kan ifrågasättas och risk för att ett kronvitnesssystem, genom lögner om andra, utnyttjas utav dominerande brottslingar.

Högsta domstolen beskriver, mot den bakgrunden, utrymmet att ge strafflindring för angivelse av andras brottslighet som mycket snävt och enbart omständigheten att D.L. lämnat uppgifter som bidragit till att övriga tilltalade i målet kunnat lagföras och dömas inte utgör skäl för strafflindring enligt BrB 29 kap. 5 §.

Högsta domstolen konstaterar dock att D.L., på grund av att han lämnat uppgifter om sina medbrottslingar, under överskådlig tid kommer att leva under hot om allvarliga repressalier. Att hotbilden innebär att han inte längre

⁷⁹ Prop. 1987/88:120 s. 92.

kan leva ett normalt liv, bland annat genom att han tvingas leva helt isolerad, att han hittills bytt bostad 14 gånger. Högsta domstolens bedömning var att D.L. var tvungen att flytta utomlands och byta identitet.

Högsta domstolen menade att det skulle vara obilligt om dessa allvarliga följder inte kunde tillgodoräknas D.L. vid påföljdsbestämningen varför en sådan undantagssituation, som tidigare framförts, förelåg. D.L. erhöll strafflindring dels för att han angett och bidragit till att han själv dömts för brott enligt BrB 29 kap. 5 § 3 dels för att han angett andra medbrottslingar och bidragit till att de dömts för brott enligt BrB 29 kap. 5 § 8. D.L. dömdes till tre års fängelse med en total strafflindring på fyra år.

6 Analys och slutsats

Uppsatsens syfte är att undersöka hur strafflindringsgrunderna förhåller sig till kronvittnen och om den utvidgade strafflindringsgrunden, att tilltalade vilka deltagit i utredningen och lämnat uppgifter av väsentlig betydelse erhåller strafflindring, har förändrat det förhållandet. Det är värt att uppmärksamma att det inte enkelt går att avgränsa i vilken mån strafflindring medgivits för att den tilltalade angett sig själv, deltagit i utredningen eller angett andra för brott.

Det framgår förhållandevis klart att lagstiftaren inte medvetet haft målsättningen att närma sig ett kronvitnesssystem. Regeringen uttryckte det tydligt i propositionen inför lagstiftningen, både BRU och Påföljdsutredningen har också påpekat att nackdelarna med ett kronvitnesssystem överväger fördelarna, redovisat i avsnitt 4.3 och 4.5.

6.1 Inget kronvitnesssystem i svensk rättsordning

Högsta domstolen klagjorde rättsläget avseende strafflindring för kronvittnen genom avgörandet i bilsprängarmålet och fastslog att de kan medges strafflindring. Dock beaktas inte den angivelse kronvittnet gjort utan endast de eventuella hotfulla situationer som kan följa av att ange andra brottslingar.

Högsta domstolen bekräftade i fallet att ett renodlat kronvitnesssystem inte existerar i svensk rättsordning och inte heller att ett sådant system är förenligt med billighetsskäl över huvud taget. Ågren och advokat Tomas Nilsson med flera har riktat kritik mot fallet och menar att de beaktade hotfulla situationerna är mer regel än undantag och att Högsta domstolen bakvägen infört ett kronvitnesssystem eller åtminstone öppnat för

möjligheten.⁸⁰ Jag instämmer inte i kritiken, framförallt med hänvisning till att Högsta domstolen tydligt tagit avstånd från ett sådant systematiskt användande av strafflindringsgrunden som krävs.

Vilket redovisats i avsnitt 3.2.1 var, före den utvidgade strafflindringsgrunden, lagstiftarens mening att enbart själva angivelsen skulle leda till strafflindring. Redovisat i kapitel fem finns dock flera argument för att beaktande av omständigheten, att den tilltalade medverkat i utredningen, förekommit i rättstillämpningen även före den nya lagstiftningen. I narkotikasmugglingsfallet torde strafflindring för medverkan i utredningen givits, inte minst med anledning av att den tilltalade erkänt först en månad in i utredningen. Högsta domstolen förtydligade i skärtorsdagsdomen ”att medverkan till utredningen av egen brottslighet, i vart fall under vissa förhållanden, måste anses vara en sådan omständighet som kan beaktas”. Situationen i Skärtorsdagsdomen motsvarar ett av de exempel på medverkan av väsentlig betydelse som regeringen angivit. Sett ur det perspektivet kan den utvidgade strafflindringsgrunden sägas endast förtydligat rättspraxis.

6.2 Effektivitetshänsyn grundargumentet

Regeringen har uttryckt att uppdateringen av billighetsskäl har syftat till mer än att endast reglera gällande rättspraxis. De offentliga utredningarna bakom den utvidgade strafflindringsgrunden hade, vilket redovisats i avsnitt 4.4., tydligt olika direktiv. Påföljdsutredningens lagförslag angående utvidgningen var att den tilltalade, *genom att erkänna eller på annat sätt medverkat till utredningen av det egna brottet* skulle erhålla strafflindring.⁸¹ Att jämföra med BRU:s lagförslag där den tilltalade skulle *lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet* för strafflindring. Lagförslagen skiljer sig åt, främst genom att BRU uppställer ett kvalitativt

⁸⁰ Ågren, Jack: *Straffrabatt för kronvittnen som riskerar hot om allvarliga repressalier*, JT 2009/10:3 s. 703 och Nilsson, Tomas: *Ett reformerat påföljdssystem – synpunkter från en försvarare*, SvJT 2010, s. 480.

⁸¹ SOU 2012:34 s. 59.

krav på medverkan. Den utvidgade strafflindringsgrunden överensstämmer helt med BRU:s förslag.⁸² Att regeringen helt följt BRU:s linje avseende utformningen av lagtexten talar för att effektivitetsskälet varit den primära grunden för reformen. Regeringens sammanfattning av tillämpningsområdet i avsnitt 4.3. att desto bättre bevisläget är desto mindre utrymme för att beakta medverkan för strafflindring är ytterligare ett tydligt tecken på att regeringen fokuserat på effektivitetsskäl.

6.3 Ett steg mot kronvitnessystem

Det är svårt att motivera ett kronvitnessystem utifrån vedergällningsteori, främst eftersom straffet rättfärdigats genom att den tilltalade förtjänat det och att rättsordningen gottgörs. Utilitarister skulle däremot vara mer intresserade av ett kronvitnessystem så länge den totala samhällsnyttan kan anses öka. Bakomliggande resonemang kring effektivitetsskäl är närmast att frånga den straffvärdhet som den tilltalade har uppvisat i utbyte mot snabbare ärendehantering, flera lagförda brottslingar etc. Det är tydligt att argumentet har en nyttomaximerande utgångspunkt helt i linje med relativa straffrättsteorier.

Efter vad som redovisats i avsnitt 2.3. har svenska påföljdssystemet utgångspunkten att straff ska vara proportionella och att ekvivalens är eftersträvansvärt. Billighetsskäl anses ha något med rättvis behandling av brottslingen att göra och omständigheter att beakta har motiverats med att det är oskäligt att inte iaktta dem.⁸³ De kan sägas ha sin ursprungliga grund i humanitetsprincipen.

Högsta domstolen fastslog i bilsprängarmålet att billighetsskäl motiverade av effektivitetshänsyn var främmande för svensk rättsordning. Att den utvidgade strafflindringsgrunden ytterst motiveras av effektivitetshänsyn är en ny motivering. Sett ur det perspektivet kan den utvidgade

⁸² Prop. 2014/15:37 s. 15.

⁸³ Jareborg och Zila a.a. s. 129, Jareborg: *Straffrättsideologiska fragment*, a.a. s. 163.

strafflindringsgrunden sägas vara ett principiellt steg mot ett kronvitnesssystem. Annorlunda uttryckt har billighetsskäl tagit ett steg från att utgöra kompensation till att användas som verktyg.

6.4 Diskussion – aktivt handlande

Slutsatsen att den nya lagstiftningen innebär ett principiellt steg mot kronvitnesssystem bekräftar delvis advokat Olssons tankar om den nya lagstiftningen.⁸⁴ Det bör påpekas att ett kronvitnesssystem inte införts, det är dock problematiskt att den lagstiftande makten tagit ett steg mot ett system de uttryckligen inte har undersökt tillräckligt. Jag instämmer med kritiken att det i grunden är felaktigt att blanda humanitetshänsyn med effektivitetshänsyn. I anslutning till Ågrens uppdelning av billighetsskäl, redovisad i avsnitt 3.2., ses därför en möjlig strukturförändring i 29 kapitlet BrB. Förespråkad förändring skulle innebära en tydlig distinktion mellan aktivt handlande och övriga strafflindringsgrunder. *Aktivt handlande* motsvarar närmast Ågrens grupp av strafflindringsgrunder kallad *ansvarstagande*.

Strukturförändringen skulle innebära att omständigheter vilka den tilltalade själv kan påverka stadgas i en enskild paragraf. Utifrån en sådan uppdelning finns en systematisk möjlighet att aktivt handlande tydligare kopplas till straffprocessens olika faser, något som inte minst borde förbättra förutsägbarheten. Det krävs dock omfattande utredning både avseende utformning och vilka ageranden som bör beaktas, inkluderat en ordentlig genomgång och analys av skälerna för och emot ett eventuellt kronvitnesssystem.

⁸⁴ Olsson, Thomas: *En ny strafflindringsgrund*, SvJT 2010, s. 489 f.

Bilaga A

BrB 29 kap. Om straffmätning och påföljdseftergift

5 § Vid straffmätningen skall rätten utöver brottets straffvärde i skälig omfattning beakta

1. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada,
2. om den tilltalade efter förmåga sökt förebygga eller avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,
3. om den tilltalade frivilligt angett sig,
4. om den tilltalade förorsakas men genom att han på grund av brottet utvisas ur riket,
5. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av eller om det finns grundad anledning anta att han kommer att drabbas av avskedande eller uppsägning från anställning eller av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning,
6. om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde,
7. om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks eller
8. om någon annan omständighet föreligger som påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

Föreligger omständighet som avses i första stycket, får rätten, om särskilda skäl påkallar det, döma till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

Lag (1988:942).

Bilaga B

BrB 29 kap. Om straffmätning och påföljdseftergift

5 § Vid straffmätningen ska rätten utöver brottets straffvärde i skälig omfattning beakta

1. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada,
2. om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde,
3. om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks,
4. om den tilltalade efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,
5. om den tilltalade frivilligt angett sig eller lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet,
6. om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet utvisas ur riket,
7. om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet blir eller kan antas bli avskedad eller uppsagd från anställning eller drabbas av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning,
8. om ett straff utmätt efter brottets straffvärde skulle framstå som oproportionerligt strängt med hänsyn till andra rättsliga sanktioner till följd av brottet, eller
9. om någon annan omständighet påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

Föreligger omständighet som avses i första stycket, får rätten, om särskilda skäl påkallar det, döma till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

Lag (2015:78).

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Statens offentliga utredningar

SOU 1986:13–15 *Påföljd för brott. Om straffskalor, påföljdsval, straffmätning och villkorlig frigivning m. m.*

SOU 2005:117 *Ett effektivare brottmålsförfarande – några ytterligare åtgärder.*

SOU 2012:34 *Nya påföljder.*

Propositioner

Prop. 1987/88:120 *Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.).*

Prop. 2014/15:37 *Strafflindring vid medverkan till utredning av egen brottslighet.*

Övriga

Riks. 2014/15:111

Bet. 2014/15:JuU8 *Strafflindring vid medverkan till utredning av egen brottslighet.*

Dir. 2000:90 *En beredning för rättsväsendets utveckling.*

Dir. 2009:60 *En översyn av påföljdssystemet.*

Litteratur

Artiklar

Jareborg, Nils: *Rättsdogmatik som vetenskap*, SvJT 2004, s. 1-10.

Olsson, Thomas: *En ny strafflindringsgrund*, SvJT 2010, s. 483-490.

Nilsson, Tomas: *Ett reformerat påföljdssystem – synpunkter från en försvarare*, SvJT 2010, s. 474-482.

Victor, Dag: *”Straffmättningsvärde” och påföljdsval*, SvJT 2015, s. 173-198.

Ågren, Jack: *Straffrabatt för kronvittnen som riskerar hot om allvarliga repressalier*, JT 2009/10:3, s. 697-703.

Tryckt litteratur

Asp, Petter och Ulväng, Magnus: *Straffrätt – En kortfattad översikt*, Iustus, Uppsala 2014.

Borgeke, Martin: *Att bestämma påföljd för brott*, andra upplagan, Nordstedts Juridik, Stockholm 2012.

Jareborg, Nils och Zila, Josef: *Straffrättens påföljdslära*, fjärde upplagan, Nordstedts Juridik, Stockholm 2014.

Jareborg, Nils: *Straffrättsideologiska fragment*, Iustus, Uppsala 1992.

Kleineman, Jan: *Rättsdogmatisk metod* i Korling, Fredrik och Zambani Mauro(red): *Juridisk metodlära*, Upplaga 1:3, Studentlitteratur, Lund 2013.

Ulväng, Magnus: *Påföljds konkurrens – problem och principer*, Iustus, Uppsala 2005.

Westerman, Pauline: *Rätten som gåta – en introduktion till rättsfilosofi*, Anne-Wietske Enequist (svensk översättning), Studentlitteratur, Lund 2014.

Ågren, Jack: *Billighetsskäl i BrB 29:5 – berättigande och betydelse vid påföljdsbestämning*, Jure Förlag AB, Stockholm 2013.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1989 s. 870

NJA 1991 s. 255

NJA 2008 s. 359

NJA 2009 s. 599